

TANGL BALÁZS

A Hollán család – származás és karrier

2024. január 13-án volt pontosan kétszáz éve, hogy Hollán Ernő, a 19. századi Magyarország egyik kiemelkedő alakja meglátta a napvilágot Szombathelyen. A szülővárosában talán kevésbé ismert Hollán maradandót alkotott katonaként, mérnökként és politikusként egyaránt: a szabadságharcban meghatározó szerepet játszott Pétervárad erődjének védelmében, Széchenyi és Deák belső köréhez tartozva részt vett a kiigyeztetés megalkotásában, megkerülhetetlen alakja volt a korai magyar vasútfelépítésnek és a magyar királyi honvédség létrehozásának, végül pedig elkötelezett támogatója volt a magyar hadtudomány megszületésének.

Hollánról sokirányú tevékenysége ellenére – vagy éppen annak sokszínűsége miatt – komoly tudományos biográfia mindmáig nem született, életéről hosszabb-rövidebb összefoglaló azonban már több is napvilágot látott.¹ Mivel nem kívánom a szakirodalmat pusztán egy újabb összefoglalóval gyarapítani, mely az eddig is jól ismert tényeket ismétli meg, jelen írás célja sem Hollán életének – vagy annak egy aspektusának – vázlatos áttekintése. Ehelyett figyelmem egy olyan területre irányul, amely eddig szinte teljesen hiányzott a Hollán Ernővel foglalkozó irodalomból: a családi

hátterével. Éppen ezért az alábbiakban a család származásával, szüleivel és testvéreivel foglalkozom, természetesen a teljességre való törekvés nélkül. Annál is inkább, mivel lényegében szűz terepen mozgok, hiszen Hollán személyének jelentősége ellenére családjáról – különösen annak származásáról – néhány elszórt információn kívül alig tudni valamit. Jelen írás ezt a hiányt próbálja némileg pótolni, még úgy is, ha fontos részletek továbbra is homályban fognak maradni.

A Hollán család származása

Noha Hollán Ernő Szombathelyen látta meg a napvilágot, családjá nem számított tősgyökeres szombathelyinek. Először csupán az 1790-es években találkozunk velük a városban, sőt édesapja mindössze öt évvel Ernő születését megelőzően költözött végleg a vasi megyeszékhelyre.

A család nem magyarországi származású, a nagyapa, Hollán Ferenc János a 18. század közepén települt át Csehországból a Veszprém vármegyei Kislódre. A püspökséghez tartozó településen 1756-ban ugyanis Johann Karl Homolatsch morvaországi vállalkozó a veszprémi püspökkel való meg egyezés szerint egy vashámort alapított, melynek vezetésével Hollánt bízta meg. A munkásokat, és így feltehetően Hollánt is Homolatsch hozta Kislódre, akik jórészt Cseh- és Morvaországból származtak, sőt egy 1774-es névjegyzék megjegyzi, hogy

1 Ács Tibor: Hollán Ernő, az MTA Hadtudományi Bizottságának első elnöke. = Hadtudomány, 2000. (továbbiakban: Ács, 2000.) 1. sz. 241–261. p.; Hajós György: Hollán Ernő a katona, a mérnök, az államférfi. Bp., 2006. 152 p.; Balla Tibor – Padányi József: Műszaki kiválóságok: Hollán Ernő. = Műszaki Katonai Közlöny, 2021. (továbbiakban: Balla–Padányi, 2021.) 3. sz. 33–47. p.; Nemes József: Hollán Ernő. Gencsapáti, 2017. 296 p.

azok jó része Homolatsch rokonai, illetve távolabbi ismerősei.²

Hollán pontos szülőhelyét nem ismerjük, mindössze annyi bizonyos, hogy egy csehországi német családból származott. Feleségével és lányával érkezett Kislódra, de 1759-ben, szűk két héten belül mindketten elhunytak.³ Lánya, akinek nevét az anyakönyvbe nem jegyezték fel, március 23-án háromévesen, neje, Haltyán Margit pedig május 5-én harmincévesen hunyt el. Arra vonatkozóan, hogy első házasságát hol kötötte és felesége honnan származott, nincsenek információink.

Az özvegy Hollán János két évvel később, 1761. április 27-én ismét megnősült, és ezúttal a kislódi Keller Anna Máriát vette el. Feleségének családi háttérét sajnos nem ismerjük. Az anyakönyvben nevén kívül semmilyen más információ nem szerepel, így születését, ennél fogva szüleit sem sikerült megtalálni. A házaspárnak összesen kilenc gyermeke született: Ferdinánd (1761), Barbara (1763), Magdolna (1765), Johanna (1767), Franciska (1769), János (1771), Terézia (1774), Anna (1776) és utolsónak 1780. április 7-én Hollán Ernő édesapja, Ferenc József. A kilenc gyermek közül Ferdinánd és János még kisgyermekként meghalt (1764-ben, illetve

1773-ban), Barbaráról pedig nincsenek későbbi információink. Érdekes körülmény ugyanakkor vele kapcsolatban, hogy a neve csak egy 1771-es lélekösszeírásban bukkan fel, a kislódi anyakönyvekben nem sikerült megtalálni a születési adatait.⁴

Hollán János 1782. október 27-én hunyt el Kislódon. A halálozási bejegyzése szerint ekkor 71 éves volt, vagyis 1711 körül született, ugyanakkor azt érdemes megjegyezni, hogy a 18. századi anyakönyvekben szereplő, életkorra vonatkozó megjegyzéseket erős fenntartással kell kezelni. Édesanyjuk halálát nem sikerült megtalálni, ugyanakkor ő már biztosan nem Kislódon hunyt el, hiszen a család az 1780-as évek végén alighanem elköltözött a településről. Ez egyértelműen kirajzolódik a Hollán gyermekek későbbi sorsának alakulásából.

Hollán József és testvérei

Hollán János lányai közül először Johanna házasodott meg, akit 1786-ban Haiszler György bécsi orvostanhallgató vett feleségül Kislódon. Őt követte Franciska, aki 1790-ben a nagyvázsonyi erdőfelügyelőhöz, Vagner Ferenchez ment hozzá. A házasságot Nagyvázsonyban kötötték, vagyis a család feltehetően ekkor már itt élt. Az özvegy Hollán Jánosné két veje közül végül Haiszler Györgynek volt meghatározó szerepe gyermekei sorsának alakulásában, és mindezekelőtt abban, hogy a család egy része végül Szombathelyen telepedett meg.

Haiszler György korának neves orvosa volt, akinek számos munkája jelent meg a különböző betegségek gyógyításáról. 1761-ben Csepregen született, iskoláit Sopronban és Kőszegen végezte, majd teológiát

2 A vashámor történetére részletesen lásd: Schleicher Aladár: A kislódi vashámor története. Nyersvastermelés bauxitos elegyből a XVIII. században. = A Magyar Tudományos Akadémia Műszaki Tudományok Osztályának Közleményei. XXI. kötet. 1957. 395–411. p.; Heckenast Gusztáv: A kislódi vashámor. = A Magyar Tudományos Akadémia Pécsi és Veszprémi Akadémiai Bizottságának Értesítője. A Dunántúli Településtörténete II/1. 1767–1848. A Pécsi Településtörténeti Konferencia Anyaga (1976. augusztus 24–25.). Pécs, 1977. 291–297. p.; Heckenast Gusztáv: A magyarországi vaskohászat története a feudalizmus korában. Bp., 1991. 255–256. p.

3 Itt és a továbbiakban Hollán János családjának adatai a Kislódi római katolikus plébánia anyakönyveiből származnak. Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: VFL) VI.074. Kislódi plébánia iratai, Anyakönyvek.

4 VFL I.1.14. Conscriptio Animarum districtus Veszprimiensis 243. p.

tanult Győrben, végül azonban a papi helyett inkább orvosi pályára lépett. A Bécsi Egyetem orvosi karára iratkozott be, ahol 1789-ben végzett, vagyis házasságötésekor még nem fejezte be tanulmányait. Nem tudjuk, hogyan került kapcsolatba a Hollán családdal,⁵ de feleségével együtt pár év múlva már Szombathelyen találjuk. Haiszler ugyanis Szily János udvari orvosa lett, és csak a püspök halálát követően, 1800-ban költöztek tovább Veszprémbe. Itt vármegyei főorvosként működött egészen 1841-es haláláig. A család pompás kriptája ma is áll a veszprémi alsóvárosi temetőben.⁶

Haiszlernek a Hollán családban betöltött központi szerepére utal, hogy a testvérek közül szinte valamennyien felbukkannak az 1790-es években Szombathelyen. 1793-ban a legidősebb leányt, Magdolnát a szomszédos Táplánszentkereszten egy gráci származású, de 1792-ben Szombathelyen patikát nyitott gyógyszerész, Richter János vette feleségül,⁷ 1796-ban a legkisebb leány, Anna a pápai Eisenbarth Józseffel házasodott Szombathelyen (a tanúk Haiszler és Richter voltak),⁸ József pedig középiskolai tanulmányait 1796 és 1798 között a szom-

bathelyi királyi líceumban fejezte be.⁹ Mindössze Teréziával nem találkozunk Szombathelyen, ugyanakkor Annához hasonlóan később ő is Pápán élt egy bizonyos Hainrich András feleségéeként, akivel 1798 körül házasodhattak össze (házasságát nem sikerült megtalálni, de első gyermekük 1799-ben született Pápán).

Hollán József, Hollán Ernő édesapja, mint említettem, a középiskolai tanulmányait Szombathelyen fejezte be, de a gimnáziumot nem itt, hanem a veszprémi piaristáknál végezte 1792 és 1796 között. Az iskolai anyakönyvi bejegyzés szerint a gyámja ekkor még Vagner Ferenc volt, lakhelyeként pedig Nagyvásonyt adta meg. Érdekeség, hogy származását tekintve Bohemus szerepel a megfelelő rubrikában – az utolsó év kivételével, amikor már Hungarus.¹⁰

Hollán a veszprémi gimnázium elvégzését követően került Szombathelyre, ahol minden bizonnyal már Haiszler volt a gyámja. Feltételezhetjük – noha ez adatokkal nem alátámasztható –, hogy a szombathelyi családi környezet hatására választotta az orvosi pályát, hiszen két itt élő sógora (Haiszler és Richter) révén szoros kapcsolatba került az orvoslással. Ezt valószínűsíti az a körülmény is, hogy a líceum befejezését követően nem a pesti egyetemre, hanem Haiszlerhez hasonlóan a Bécsi Egyetem orvosi karára iratkozott be. Igaz, ez következhetett a cseh-német családi háttérből is: ennek révén számára egyszerűen természetesebbnek tűnt a birodalmi fővárosban való továbbtanulás, mely ráadásul sokkal vonzóbb is lehetett, mint a sokkal kisebb és jelentéktelenebb Pest.

- 5 Noha Kislődön házasodtak, az eskető pap azonban nem a helyi plébános volt, hanem Keller Antal győri kanonok, aki korábban Haiszler tanára volt Győrben. Talán véletlen egybeesés, hogy Hollán János feleségét is Kellernek hívták, mindenesetre egy lehetséges magyarázat, hogy rokonok voltak, és rajta keresztül ismerte meg Haiszler a családot.
- 6 Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Band 7. 222 p.; Vándor András: A megújult Haiszler-kápolna az Alsóvárosi temetőben = Veszprémi Szemle, 2012. 4. sz. 95–105 p.
- 7 Szigetváry Ferenc: Szombathelyi patikáinak története a magyarországi gyógyszerészet fejlődésének tükrében (1578-1849) = Vasi Szemle (továbbiakban: VSZ), 1991. 2. sz. 202–203., 211. p.; Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár IV.149. Táplánszentkereszti plébánia iratai, Vegyes anyakönyvek II. kötet, 271 p.
- 8 Szombathelyi Székesegyházi Főplébánia, Házassági anyakönyvek II. kötet, 52 p.

- 9 Vecsey Lajos: A szombathelyi királyi líceum alapítása és első évei 1793–1808. Szombathely, 1934. 80. p.
- 10 Piarista Rend Magyar Tartományának Központi Levéltára III.6.1.a. Catalogus studiosae juventutis II. 281., 285., 290. és 299 ff.

Hollán József orvosdoktori oklevelét 1804-ben szerezte meg, ezt követően feltehetően visszatért Szombathelyre, bár életének erről az időszakáról alig rendelkezünk biztos információval. Erre utal ugyanakkor, hogy 1806-ban Vogl Ignác és Sober Johanna gyermekének keresztapjaként tűnik fel a városban, ráadásul a másik keresztszülő Magdolna nővére volt.¹¹ A következő biztos pont életében, hogy 1808-ban felkérték Zala vármegye főorvosi tisztjére. Ekkor úgy hivatkoznak rá, mint „többnyire pedig Szombathelyen lakozó Hollán orvos”, illetve „Hollán Jóseff szombathelyi Orvos Úr”,¹² ami ismét csak arra utal, hogy az egyetemet követően a vasi megyeszékhelyen élt és működött, feltehetően magánorvosként. Amikor zalai főorvos lett, mindössze huszonnégy éves volt. Közel tíz éven keresztül töltötte be ezt a pozíciót, egészen 1819. június 5-ig, amikor visszatért Szombathelyre és végleg metelepedett a városban.¹³

Hollán József nem sokkal Zalaegerszegre érkezését követően vette el Hohl Johannát feleségül. Házassági bejegyzésüket ugyan nem sikerült megtalálni, de annyi bizonyos, hogy nem Szombathelyen és nem Zalaegerszegen esküdtek. A Szinnyei József 1896-ban megjelent irodalomtörténeti lexikonjában található – egyébiránt számos hibás adatot tartalmazó – Hollán Ernő-életrajzban édesanyja belga származású volt, de erre forrást nem találtam, ezért erős fenntartással kell kezelni.¹⁴ Neve alapján inkább a német származást valószínűsít-

hetjük, talán Vas vármegye valamelyik német nyelvű településén született. A házaspárnak összesen hat gyermeke született: öt fiú és egy leány. Adolf (1810), József (1812), Gusztáv (1814) és Kornélia (1816) Zalaegerszegen látta meg a napvilágot, míg Hugó (1819) és Ernő (1824) már Szombathelyen. A gyermekek közül József mindössze egyetlen napot élt, és jöllehet Kornélia halálózását nem sikerült megtalálni, feltehetően ő is fiatalon hunyt el, mivel semmilyen későbbi információval nem rendelkezünk róla.

Miután Hollán József visszaköltözött családjával Szombathelyre,¹⁵ már nem vállalt hivatali pozíciót és egészen haláláig magánorvosként, illetve 1823-as megalakulását követően a Szombathelyi Emberbaráti Egylet kórházának az orvosaként működött. Utóbbi munkát egyébként tiszteletdíj nélkül vállalta amellet, hogy az egylet tagjaként még az éves tagdíjával is hozzájárult annak fenntartásához.¹⁶ Érdekes körülmény, hogy soha nem kérte felvételét a szombathelyi polgárok közé, ráadásul ingatlant sem vásárolt a városban. Először az 1828-as országos összeírásban bukkan fel a neve, amelyben *honoráciorként* (nem nemesi származású értelmiségi) szerepel, akinek semmilyen ház- vagy földbirtoka nincs. A neve mellett mindössze két szolgálot írtak össze, mely azonban arra utal, hogy vagyonos családról volt szó.¹⁷ Vagyis noha Hollán Szombathelyen élt, ő maga nem számított szombathelyi polgárnak. Honoráciorként – a nemesekhez ha-

11 Szombathelyi Székesegyházi Főplébánia, Keresztelési anyakönyvek III. kötet, 267 p.

12 Magyar Nemzeti Levéltár Zalai Vármegyei Levéltára IV.1.a. Protocollum congregationum 1808. június 20. 68/23. és 1808. augusztus 8. 82/43.

13 Zala megye archontológiája 1138–2000. Zalai Gyűjtemény 50. Szerk.: Molnár András. Zalaegerszeg, 2000. 300. p.

14 Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. IV. kötet. Bp., 1896. 1001–1002. p.

15 Ezúton szeretném megköszönni Tilcsik Györgynek a Hollán család szombathelyi éveinek feltárásában adott tanácsait, segítségét.

16 Keppel Csilla: „A szenvedő emberiség iránt való jótékonyáságnak” legnemesebb pártolói. A szombathelyi kórházügy kiemelkedő támogatói a 19. században. = VSZ, 2021. 3. sz. 324. p.

17 Magyar Nemzeti Levéltár Vas Vármegyei Levéltára (a továbbiakban: MNL VaML) IV.11.a. Conscriptioes Regniculares. Szombathely 1828-as tabellája. Nr. 236.

sonlóan – a vármegye joghatósága alá tartozott, adóznia orvosi jövedelme után nem kellett, s mivel egyéb vagyonnal vagy bevétellel nem rendelkezett, így a városi és a vármegyei adójegyzékekben sem tűnik fel nagyon sokáig.

Itt érdemes ugyanakkor megemlíteni, hogy a honoráciorok adózása tekintetében országosan és helyi szinten is elég nagy eltérések és bizonytalanságok mutatkoztak.¹⁸ Erre utal, hogy a vármegye 1838-as dikális összeírásában már szerepel Hollán,¹⁹ ezt követően 1842-től pedig a városi adójegyzékekbe is bekerül,²⁰ annak ellenére, hogy orvosi jövedelmén kívül továbbra sem rendelkezett egyéb vagyonnal vagy jövedelemmel, vagy legalábbis nem tudunk róla.

A család pontos lakhelyének tekintetében is vannak bizonytalanságok: nem tudni, hogy 1819-ben hova költöztek. Az első támpont az említett 1828-as országos összeírás, illetve annak 1832-es rektifikációja. Ekkor családjával Kirchlechner Mátyás, a németújvári Batthyány uradalom tisztartójának Kiskar utcai házában, a mai Hollán Ernő utca 15.-ben lakott.²¹ Ez az az épület, melyet a századfordulón Bodányi Ödön a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet felkérésére Hollán Ernő szülőházaként azonosított, és ahol 1901-ben elhelyezték az emléktáblát.²² Kirchlechner nem lakott Szombathelyen, emeletes házát rendszerint bérbe adta. Csak feltéte-

lezhetjük, de biztosan nem állíthatjuk, hogy 1828 előtt is itt élt a család.

Hollán József a már említett 1838-as dikális összeírás szerint még a Kirchlechner-féle házban élt, de 1839-ben feleségével átköltözött Arth József Kőszegi utcai házába (ma Petőfi Sándor utca 33.). A költözés okát nem tudjuk, talán a Kirchlechner-féle épület tulajdonosváltásával függhet össze, hiszen 1840-ben azt már Herczinger Alojza birto-kolta, aki Grünwald Ignác zsidó kereskedőnek adta bérbe.²³ Hollán nevét ennek megfelelően az 1840-es adójegyzékben Arth József Kőszegi utcai házában olvashatjuk,²⁴ és itt is élte le hátralévő életét, egészen 1849. április 13-án bekövetkezett haláláig. Felesége nyolc évvel élte túl férjét, 1859. november 9-én hunyt el. A házaspárt a Szent Márton-templom kriptájában helyezték örök nyugalomra, koporsójuk ma is megvan.²⁵

Hollán József és Hohl Johanna fiai

Hollán Adolf

Ahogy említettem, Hollán József és Hohl Johanna négy életben maradt fia részben Zalaegerszegeen, részben pedig Szombathelyen született. Középkolai tanulmányaikat

18 Honoráciorokra lásd: Heckenast Gusztáv: Honoráciorok a reformkorban. = Századok, 1989. III–IV. 427–441. p.

19 MNL VaML IV.11.b. Conscriptioes dicales, Szombathely Püspöki Mezőváros rovatos összeírása 1838ik esztendőben 200–201 ff.

20 MNL VaML V.103.a-b. Conscriptio Facultatum pro Anno 1842. 40–41 ff.

21 MNL VaML IV.11.a. Conscriptioes Regnicolares. Szombathely 1832-es rektifikált tabellája. Nr. 236.

22 Az egyesület tárgyalásai. A május 15-én tartott 429-ik választmányi ülése. 3. pont. = A Magyar Mérnök- és Építészegylet Heti Értesítője. XX. évf. (1901) Szerk.: Mihályfi József. Bp., 1901. 227. p.

23 Tilcsik György: Szombathely mezőváros reformkori adójegyzékeinek néhány tanulsága = Archivum Comitatus Castriferrei No. 7. Előadások Vas megye történetéről VI. Szerk.: Mayer László – Tilcsik György. Szombathely, 2015. 253 p.

24 Az 1840-es jegyzékben nem, mint adózót vették fel, hanem ismeretlen okból utólag írták be a nevért a listába Arth József neve alá. Ehhez némileg hasonlóan 1833-ban is találkozhatunk a nevével akkor még a Kiskar utcában, de ott tévesen vették fel és utólag kihúzták. MNL VaML V.103.a-b. Conscriptio Facultatum pro Anno 1833. 15 f. és pro Anno 1840. 24–25 ff.

25 Koporsók, urnák, csontkamrák a Szent Márton kriptában = Életünk 55 (2017)9. 43. p.

ugyanakkor már valamennyien a vasi megyeszékhelyen végezték, de míg a három idősebb testvér a négyéves gimnázium után a líceum két évfolyamát is elvégezte, addig Ernő a gimnázium után a bécsi Cs. kir. Hadmérnöki Akadémiára iratkozott be. A testvérek közül Adolf és Ernő kiemelkedő tanulmányi eredményeikkel végig eminens tanulóknak számítottak, nem véletlen, hogy ők ketten folytatták aztán tanulmányaikat felsőfokú intézetben. Ezzel szemben Gusztáv és Hugó teljesítménye, noha az átlagnál ugyan jobban teljesítettek, nem volt kiugró.²⁶

A legidősebb fiú Hollán Adolf (1810–1893) volt, aki édesapját követve orvosi pályára lépett. 1837-ben nyert orvosdoktori oklevelet a pesti egyetemen, ezt követően pedig visszatért Szombathelyre, és vármegyei szolgálatba lépett: előbb fősebész, majd 1841 novemberétől Kiscellen (ma: Celldömölk) másodorvos, végül pedig 1849 januárjától főorvos volt Szombathelyen. Mint azt látni fogjuk, Hollán mindössze két évet töltött a vasi megyeszékhelyen, bár feltehetően eredetileg hosszabb távon tervezett a városban maradni. Erre utal, hogy 1849 júliusában házat vásárolt a Kőszegi utcában (a mai Petőfi Sándor utca 21.-et), nem messze szülei lakásától, valamint mellette egy kisebb szántót a Magazini dűlőben, majd ezt követően 1850. február 8-án hivatalosan is kérte a szombathelyi polgárok közé való felvételét. Kérélmében a következőképpen fogalmazott: „Hivatalos állomásomnál fogva Szombathely városában állandóan letelepedvén, ugyanitt fekvő birtokot szereztem, s ekkép érdekeim leginkább e városhoz lévén kötve könyörgök:

hogy a városi polgárok díszes koszorújába a szokásos díjak letétele mellett bévenni szíveskedjenek.”²⁷ Három nappal később a tanács határozata szerint fel is vették a szombathelyi polgárok közé.²⁸

Adolf – ellentétben testvéreivel – korlátozott szerepet vállalt az 1848–49-es eseményekben. Noha 1848 nyarán a Vas vármegyei mozgóvá tett önkéntes nemzetőrség ezredorvosa volt, és az alakulattal Somogy vármegyébe, a horvát határhoz is levonult, ezt követően további aktív szerepet már nem játszott a történesekben.²⁹ Sőt, az eseményekhez való viszonyulása meglehetősen kérdéses. Bár jóbarátjával, Sibrik Sándorral folytatott levelezése részben fennmaradt, erre vonatkozóan nem találunk információkat. Ugyanakkor a Cs. kir. Katonai és Polgári Kormányzóság rendőri megfigyelés alatt tartotta az 1850-es évek elején. Nyilvántartási lapja szerint ugyanis a mozgó nemzetőrségbe kevesebb önként, inkább kényszerűségből, nyomás hatására lépett be (feltehetően szaktudása miatt volt rá szükség), az eseményekben pedig esztúlszerűen semmilyen formában nem vett részt. Sőt, jellemzésében úgy fogalmaznak, mint aki politikai szempontból megfelelően viselkedett, megemlítve alapvetően lojális beállítottságát.³⁰ Ugyanakkor itt érdemes megjegyezni, hogy a korban közel sem volt ritka az olyan tudatos családi stratégia, miszerint jövőjüket bebiztosítva tagjaik mindkét szembenálló fél között feltűnnek, vagy egyáltalán

26 MNL VaML VIII.56. Szombathelyi Premontrei Rendi Gimnázium iratai. Prima et secunda quimestralis Informatio de Juventute Regii Gymnasii Sabariensis pro anno 1821–1839 kötetek.; MNL VaML VIII.59. Szombathelyi Philosophiai Liceum iratai. Informatio de Juventute Lycei Sabariensis pro anno 1825/1826, 1826/1827, 1829/1830, 1830/1831, 1834/1835, 1835/1836.

27 MNL VaML V.102.b. Fasc. 181. Nr. 407.

28 MNL VaML V.142.a. 1849 Nr. 1151 és Nr. 1194.

29 Simon V. Péter – Tilcsik György: A Vas megyei mozgóvá tett nemzetőrség és levelezőkönyve 1848. július–szeptember. = Savaria – A Vas Megyei Múzeumok értesítője 17–18. (1983–1984). Szombathely, 1988. 278. és 331–332. p.

30 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) D298. A Bach-korszakban politikai szempontból rendőri megfigyelés alatt állt nem gyanús személyek nyilvántartási lapjai. 10. doboz. 582. Hollán Adolf.

nem kötelezik el magukat és kívárnak (mely persze nem feltétlenül volt opportunizmus, s a választás alighanem nem állt távol a saját meggyőződésétől). Ez a gyakorlat, mint látni fogjuk, feltételezhető a Hollán családnál is: Adolf jórészt kivonta magát az eseményekből, Hugó és Ernő a szabadságharc oldalára állt, Gusztáv pedig a császári hadseregben maradt.

A fentieknek megfelelően Adolf pályája a neoabszolutizmus idején nemhogy megakadt volna, de éppen ekkor ívelt fel. 1851-ben a Soproni Kerület egészségügyi előadó-jává léptették elő, majd 1854-ben a budai helytartósági osztálynál orvosi tanácsos, 1862-ben pedig a Helytartótanácsnál egészségügyi tanácsos és országos főorvos lett. A kiegyezést követően természetesen a polgári kormánynak is tagja maradt és a Belügyminisztérium osztálytanácsosává nevezték ki. Itt Grósz Lipót osztálytanácsossal közösen meghatározó szerepet játszott az ország első modern közegészségügyi törvényének a kidolgozásában (1876. XIV. tc.), noha az már csak leköszönését követően emelkedett törvényerőre. 1874-ben ugyanis a pozsonyi kórház igazgatójává nevezték ki, mely tisztséget egészen 1882-es nyugdíjba vonulásáig töltötte be. Hollán Adolf kétségtelenül fényes karriert futott be, működéséért több alkalommal is kitüntették: 1857-ben megkapta a Ferenc József rend lovagkeresztjét, 1866-ban a Vaskorona rend III. osztályát, nyugdíjazásakor pedig az uralkodó nemességét adományozott neki címerrel és kislódi előnévvel.³¹

Itt kell rövid kitérőt tenni a nemesség kérdésre, mivel az a szakirodalomban is több helyütt tévesen szerepel. Mint korábban láthattuk, a Hollán család nem volt nemesi származású, a rendi társadalomban honoráciornak számítottak. A nemességet csak

Hollán Adolf szerezte meg, melyet azonban kizárólag neki és mindkét nembeli leszármazottjainak adományozta az uralkodó. Vagyis testvérei, így Hollán Ernő sem voltak nemesek. Sőt, noha nyugdíjba vonulásakor neki is felajánlotta Ferenc József a nemességet, de ő azt visszautasította, inkább a főrendiházi tagságot választotta.³²

Hollán Adolf még utolsó egyetemi évében, 1837-ben házasodott meg: egy pesti selyemszövő mester lányát, Pingiczer Jozefát (1811–1893) vette el. Összesen hat gyermekük született: Paulina (1839) és Viktor (1840) Szombathelyen, Kálmán (1842), Sándor (1846) és Ernő (1848) Kiscellen, míg Irén (1852) Sopronban. A család, mint láttuk, nem sokáig élt a szombathelyi házban, ugyanakkor Hollán azt egészen édesanyja – aki a házban élt – 1859-ben bekövetkezett haláláig nem adta el. Testvérei közül Hugó 1849-ben emigrált, Ernő pedig 1861-ben Pestre költözött, a családból egyedül Gusztáv öccse maradt Szombathelyen. Ő azonban agglegényként alighanem nem tartott igényt a házra és inkább egy lakást bérelt magának a Kiskar utcában. Ezért Adolf előbb bérbé adta a házat, majd 1866-ban végül eladta azt Szabó László ügyvédnek.³³ Hollán Adolf és felesége mindössze pár nap különbséggel hunyt el Pozsonyban: 1893. március 24-én Pingiczer Jozefa, majd április 6-án Adolf. Mindketten a Szent András temetőben nyugszanak.

Hollán Gusztáv

Hollán József három másik fia a katonai hivatást választotta. Motivációjukat nem ismerjük, ugyanakkor az 1848–49-es események hatására, valamint eltérő karakterük

32 Hajdu Tibor: Tisztikar és közeposztály. Budapest, 1999. 273. p.

33 MNL VaML VII.6.c. Szombathelyi telekkönyvi be-télapok, 324.

31 MNL OL K19 Libri Regii 2. kötet 27–30. p.

eredményeképpen végül teljesen eltérő pályát futottak be. A második fiú, Gusztáv (1814–1893) 1832-ben közlegényként lépett be a csehországi kiegészítésű cs. kir. 5. (Savoya) dragonyosezredbe (a későbbi 13. dragonyosezred), majd (a korra jellemzően) lassan, de biztosan haladt felfelé a ranglétrán: közel egy év közlegényi és nyolc és fél év altiszti beosztást követően 1843-ban érte el az alhadnagyi, 1848. július 1-én pedig a főhadnagyi rangot.³⁴ Gusztáv döntése az ezred mellett nem volt véletlen, az ugyanis 1830-tól Vas vármegyében állomásozott és csak 1840-ben helyezték át, mikor visszatért korábbi erdélyi állomáshelyére, a királyföldi Kőhalomra (ma: Rupea, Románia). Itt érték az alakulatot az 1848-as események.³⁵

A szabadságharc idején a három testvér közül egyedül Gusztáv maradt császári szolgálatban, ugyanakkor a harcokban sem Magyarországon, sem pedig más hadszíntéren nem vett részt – legalábbis erre utal, hogy 1849-es szolgálati lapján az szerepel, hogy harci tapasztalattal nem rendelkezik. Éppen ezért némileg kérdéses 1848 őszi és téli sorsa, ugyanis alakulata ekkor már aktívan részt vett az erdélyi harcokban a császáriak oldalán. Arra semmi nem utal, hogy megpróbált volna átállni a magyarok oldalára, annyi bizonyos csak, hogy 1849 januárjában szabadságolását kérte és rövid időre hazatért (az akkor már osztrák megszállás alatt álló) Szombathelyre szüleihez és Adolf testvéréhez (aki éppen ekkor költözött vissza a megyeszékhelyre Kiscellből).³⁶ Ezt követően pedig

február elején áthelyezték Galíciába, a cs. kir. 10. (Vilmos) huszárezredhez, pontosabban annak megmaradt részeihez.³⁷

A Vilmos-huszárok a forradalom kitörésekor Tarnopol (ma: Ternopil, Ukrajna) környékén állomásoztak. Májusban az ezred felét (a két őrnagyi osztályt) Magyarországra helyezték, ahol később csatlakoztak a szabadságharchoz. Az ezredesi és az alezredesi osztály ugyanakkor Galíciában maradt, ahonnan október–november folyamán több szökésre is sor került. A megmaradt csonka alakulatot végül 1849 júniusában Csehországba rendelték újjászervezésre.³⁸ Hollán Gusztáv áthelyezésének köszönhetően teljesen kimaradt az 1848–49-es harci eseményekből. Csak feltételezhetjük, hogy tudatosan próbálta elkerülni, hogy harcolnia kelljen a hazája ellen, miközben uralkodójának tett esküjéhez is hű akart maradni. Szolgálati lapja ugyanis határozott jellemként írja le, akinek szilárd alapelvei vannak. Így minden bizonnyal 1848–49-ben hozott döntéseit kellő mérlegelés után hozta meg.³⁹

Gusztáv a szabadságharc leverését követően is a cs. kir. hadseregben maradt. Pályafutását azonban nem csapatszolgálatban fejezte be. 1852-ben a Olmützi Tüzérakadémiára helyezték lovaglótanárnak, és innen is vonult nyugállományba 1854-ben.⁴⁰ Nyugdíjazását követően hazaköltözött Szombathelyre és itt élte le életét. Soha nem házasodott meg, de aktív társasági életet

34 Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv (a továbbiakban: OeStA KA) Pers CL Kav 569. Dragonerregiment Nr. 5, 1848 és 1849.

35 Az ezred történetére lásd: Mengen, Friedrich von: Geschichte des K.K. Oesterreichischen 13. Dragoner-Regiments Prinz Eugen von Savoyen seit seiner Errichtung 1682 bis zum Gegenwart. Brandeis a.d. Elbe, 1879.

36 MNL OL P1862-2-53. 300. f. Sibirik család levéltára. Hollán Adolf Sibirik II. Sándorhoz írt levelei. 1849. január 28.

37 OeStA KA Pers CL Kav 593. Husarenregiment Nr. 10., 1849.

38 Treuenfest, Gustav Amon von: Geschichte des kaiserl. und königl. Husaren-Regimentes Nr. 10. Friedrich Wilhelm III., König von Preussen. 150. jährigen Regiments-Jubiläum. Wien, 1892. 316–323. p.

39 OeStA KA Pers CL Kav 597. Husarenregiment Nr. 10., 1850.

40 Gatti, Friedrich: Geschichte der k. und k. Technischen Militär-Akademie. Zweiter Teil. Geschichte des k.k. Bombardier-Corps, der k.k. Artillerie-Hauptschule und der k.k. Artillerie-Akademie 1786–1869. Wien, 1905. 425. p.

élt a városban és a vármegyében. Szenvedélyes lovas és vadász volt, valamint rendszeres jótekonnykodónak számított, aki tagja volt több helyi egyletnek is (így például a Vas megyei Régészeti Egyletnek). A visszaemlékezések szerint egy jó kedélyű, humoros, jószívű ember volt, aki idős korára „előkelő köreink szeretetreméltó »Gusztu bácsijaként«” volt közkedvelt.⁴¹ Megbecsültségét jól mutatja, hogy a temetésén a vármegye legelőkelőbb családjaival hatalmas gyászmenet kísért a Szent Márton temetőbe. Mint nyugalmazott tisztet katonai tiszteletadás mellett temették, ahová a szombathelyi cs. és kir. 11. huszárezred egy egész századdal vonult ki.⁴²

Hollán Hugó

A harmadik fiú, Hugó (1819–1863) bátyjával teljesen ellentétes katonai pályát futott be. 1838-ban a cs. kir. 12. (Nádor) huszárezredbe lépett be, az alhadnagyi rangot 1845-ben, a főhadnagyt pedig 1848-ban érte el. Hogy miért pont a jász-kun huszárezredet választotta, nem tudjuk, különösen, hogy az alakulat ekkor otthonától messze, Felső-Ausztriában állomásozott, ráadásul később sem került közelebb: a forradalom kitörése már a csehországi Saazban (ma: Žatec, Csehország), illetve magát Hollánt a második őrnagyi osztállyal, Böhmisch Leipanál (ma: Česká Lípa, Csehország) érte. Bár a magyar kormány kezdetektől próbálta elérni, hogy a magyar kiegészítésű alakulatokat rendeljék vissza Magyarországra, ez csak eseti jelleggel történt meg (ahogy láthattuk a Vilmos-huszárok esetében), és a nádor huszárok is Csehországban maradtak. Ezt az ottani feszült helyzet is indokolta, nem véletlen, hogy

az alakulatot nyár elején Prága alá rendelték Alfred zu Windisch-Grätz itt gyülekező csapataihoz, ahol részt vett a júniusi felkelés leverésében is.⁴³

Mivel az ezredet nem engedték hazatérni Magyarországra, egyre több tiszt foglalkozott a szökés gondolatával, mely elhatározásukban csak megerősítette Josip Jelačić horvát bán Magyarország elleni szeptember eleji támadásának a híre. Emellett Kászonyi Dániel személyében maga Kossuth is küldött egy ügynököt Prága alá, hogy minél több tisztet bírjon rá a hazatérésre. Az első nagyobb csapat végül a téli szálláshelyre való visszaút során, október 4-én, a Saaz felé vezető úton határozta el magát a szökésre. Sréter Lajos százados és Dessewffy Dénes hadnagy vezetésével a huszárok dél felé indulva nyugatról kerültek meg Prágát, majd átkelve a Moldván Magyarországra felé vették az irányt és október 11-én Szentjánosnál (ma: Moravský Svätý Ján, Szlovákia) sikeresen el is érték a határt. Őket követte október 21-én a második őrnagyi osztály két százada, melyet Virágh Gedeon és Hollán Hugó főhadnagyk vezettek. A körülbelül 200 főt számláló csapat Stréterhez és Dessewffyhez hasonló útvonalon haladt és végül (igaz 150 főre fogyatkozva) a Morva folyó menti Szakolcánál (ma: Skalica, Szlovákia) érte el a határt. Ezt követően még számos szökési kísérletre sor került, de ezek jó része sikertelen maradt. Végül a körülbelül 650, különböző időpontokban útnak indult huszárból csak 256 érte el Magyarországot.⁴⁴

A körülbelül kétszázadnyi nádorhuszár (így Hollán Hugó is) eleinte a rövid életű Frangepán-csapatban, majd a Feldunai Hadsereg (későbbi VII. hadosztály) kötelékében,

41 Halálozás. = Vasvármegye, 1893. augusztus 6. 4. p.

42 Fényes katonai temetés. = Vasvármegye, 1893. augusztus 13. 3. p.

43 Treuenfest, Gustav Ritter Amon von: Geschichte des k.k. 12. Huszaren-Regiments. 1800–1850 Palatinal, 1850–1875 Graf Haller. 1875 von Fratricsevics. Wien, 1876. 185–1867. p.

44 Urbán Aladár: A Nádor-huszárok hazatérése 1848-ban. = Az Élet és Tudomány Tudományos Kalendáriuma az 1964. évre. 277–280. p.

végül pedig a Kmety-hadosztályban harcolt, de a szabadságharc ideje alatt szervezett újabb századok más csapattestekhez is be voltak osztva (így a Kazinczy-hadosztályhoz és a IX. hadtesthez).⁴⁵ Hollán Hugót még november 1-én alszázadossá, majd 1849 áprilisában főszázadossá léptették elő. Május 26-án rövid időre az ezred tartalék osztályához került, de júliusban visszahelyezték a Kmety-hadosztályhoz. Legutoljára a temesvári ütközetben harcolt augusztus 9-én, melyet követően Törökországba emigrált.⁴⁶

A szabadságharc bukását követően Hollán Hugó Vidinben csatlakozott Bem Józsefhez, sőt több mint kétszáz társával követve példáját, áttért a muzulmán hitre. Hollán török neve Iszkander bej lett. Az áttérésnek természetesen nem vallási meggyőződés volt az oka, sokkal inkább az, hogy egyrészt így kerülhették el kiadatásukat, másrészt csak így válhattak az oszmán hadsereg tagjaivá, reménykedve a harc folytatásában egy esetleges török–oroszháborúban. Ennek eredményeképpen összesen 193-an kaptak különböző ruméliai egységekben beosztást, míg 21 fő Isztambulba került.⁴⁷

Az áttérést követően Bemet tizenkilenc követőjével (köztük Hollánnal) Vidinből Aleppóba internálták, majd nem sokkal később aktív katonai szolgálatba helyezték őket. Így rövid ideig Hollán is az oszmán hadsereg tisztje lett. Érdekes módon Szombathelyen a családnak meglehetősen pontos információi voltak Hugó sorsáról. Már 1849 novemberében nemcsak arról kaptak hírt, hogy áttért a muzulmán hitre (bár ezt két-

kedve fogadták), hanem zsoldjáról és ellátmányáról is részletes adataik voltak. A forrást nem ismerjük, de talán Ernő lehetett, aki éppen ekkor tért haza Szombathelyre Pétervárad feladását követően.⁴⁸

Ahogy az emigráció sok tagja, így Hollán Hugó is Bem 1850 decemberében bekövetkezett halálát követően döntött az Oszmán Birodalom (és ezzel újdonsült hite) elhagyása mellett. Erre azonban csak egy év múlva került sor: 1851. november 20-án öt társával (Anselm Albert, Árvay László, Baróthy László, Fiala János és Nemegyei Bódog) útnak indult Bejrútból, hogy Marseilles-en keresztül a Henry hajó fedélzetén 1852. március 15-én megérkezzen New Orleansba.⁴⁹ Véletlen egybeesés, hogy Hollán és társainak megérkezése szinte pontosan egybeesett Kossuth New Orleans-i látogatásával, ahol kevesebb mint tizenegy nap múlva már részt is vehettek a kesszámú helyi magyarsággal a fogadásán.⁵⁰

Hollán Hugó az Egyesület Államokban végül az Illinois állambeli Quincyben telepedett meg. Érdekes kérdésként merülhet fel, hogy mennyire tartotta a kapcsolatot a Magyarországon maradt testvéreivel, illetve édesanyjával. Családi levelezés és egyéb források hiányában azonban erre sajnos nem tudunk válaszolni. Hugó az Egyesült Államokba érkezésének évében megházasodott: egy porosz származású özvegyasszonyt vett el, Regina Konatzot (1817–1872), akitől egy leánygyermek született.

45 Babucs Zoltán: Jászkun csapattestek 1848/49-ben. = ZOUNUK. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 14. Szerk.: Zádorné Zsoldos Mária. Szolnok, 1999. 123–127 p.

46 Bona Gábor: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. Bp., 2008. 456. p.

47 Selim Deringil: „Törökké lett” magyarok a szabadságharc után. = BUKSZ – Budapesti Könyvszemle, 2011. 1. sz. 145–148. p.

48 MNL OLP 1862-2-53. 293. f. Sibrik család levéltára. Hollán Adolf Sibrik II. Sándorhoz írt levelei. 1849. november 25.

49 Louisiana State Archives, New Orleans Passenger Lists, 1820–1902 (NARA M259) 035b (4 Feb 1852–30 Apr 1852) Nr. 123. = <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-95V3-9Z7?i=274&cc=1916009> (Megtekintve: 2024. április 29.)

50 Magyarország újabb kori történetének forrásai. Iratok az 1848–49-i emigráció történetéhez. A bevezető tanulmányt írta és az okirattárat összeállította Jánossy Dénes. I. kötet. Bp., 1940. 342. p.

letett, Crescence. Itt érdemes megemlíteni egy, a szakirodalomban elterjedt téves információt, miszerint Hollán Hugó az 1840-es években megházasodott volna és két gyermeke is született (1844-ben és 1846-ban).⁵¹ Ez az információ azonban alighanem egy félreértésen alapul. Sem ezredének anyakönyvében, sem pedig szolgálati lapján nincsen nyoma az állítólagos házasságnak és gyermekeknek.⁵² A tévedésre az 1860-as amerikai népszámlálás adhat magyarázatot, ahol Hollán Hugó családjában három gyermeket írtak össze: a 16 éves Frankot, a 14 éves Adolphot és a 6 éves Crescenciát. A két fiú, jóllehet az ő nevét viselték, csupán a nevelt gyermekei voltak és feleségének első házasságából származtak. Regina Konatz első férje ugyanis Lewis Butze volt, akitől három gyermeke is született Quincyben: William (ő fiatalon elhunyt), Frank és Adolph.⁵³

Hollán Hugó Quincyben különböző vállalkozásokból tartotta fenn családját, ugyanakkor nem csendes nyugdíjasévekkel fejezte be életét. 1861 áprilisában, a polgárháború kitörését követően ugyanis belépett az Unió hadseregébe. Előbb tizedesként szolgált a 10. illinois-i gyalogezredben, majd a Tartalékos Hadtest 1. missouri lovas zászlóaljának lett a parancsnoka, akiket „Hollán Lovasai”-nak is hívtak. Ugyanakkor emberei fosztogatásai és erőszakoskodásai miatt, melyet a vád szerint Hollán mint parancsnok

nem akadályozott meg, őt beosztottjával és egy tisztársával együtt letartóztatták és hadbírótság elé állították. Noha az ítélet szerint Hollánt elbocsátották a hadseregből, nem sokkal később, 1862 októberében ismét szolgálatba léphetett és az illinois-i 119. gyalogezred századosa lett. Végül 1863. április 1-én a Tennessee állambeli Jackson melletti ütközetben elesett.⁵⁴

Hollán Ernő

Végezetül néhány szóban foglaljuk össze a negyedik fiú, Ernő pályafutását is! Mint korábban említettem, Ernő legidősebb testvéréhez hasonlóan rendkívül tehetséges tanuló volt, aki végig az eminensek között volt a gimnáziumban, de Gusztávhoz és Hugóhoz hasonlóan inkább a katonai pályát választotta. Pályaválasztása feltehetően tudatos volt és nem kényszerszülte, hiszen eredményei alapján egyetemen is továbbtanulhatott volna. Tehetségének köszönhetően ugyanis 1839-ben nemcsak felvételt nyert a Bécsi Hadmérnöki Akadémiára, de tanulmányait a Festetics-alap⁵⁵ ösztöndíjsaként végezte.⁵⁶

Hollán az akadémián évfolyamelső volt, emiatt osztályát „Hollán-osztálynak” is nevezték. Ennek nemcsak szimbolikus, de gyakorlati jelentősége is volt, mivel a kialakult

54 Vida, 2011. 241–242. p.

55 Gróf Festetics György (1755–1819) 1802-ben egy alapítványt hozott létre, hogy támogassa a magyarországi ifjak katonai tanulmányait. Az ösztöndíjban egyszerre hárman részesülhettek, akik a Magyarországon felállítandó katonai akadémián tanulhattak. Mivel ekkor ilyen intézmény még nem létezett az országban, annak megalapításáig a bécsi Hadmérnöki Akadémiára járó ifjakat támogatta az ösztöndíj. Szabó Dezső: A herceg Festetics-család története. Bp., 1928. 258–261. p.

56 Gatti, Friedrich: Geschichte der k. und k. Technischen Militär-Akademie. Erster Theil: Geschichte der k.k. Ingenieur- und k.k. Genie-Akademie, 1717–1869. Wien, 1901. (továbbiakban: Gatti, 1901.) 807. p.

51 Vida István Kornél: Világostól Appomatoxig. Magyarok az amerikai polgárháborúban. Bp., 2011. (továbbiakban: Vida, 2011.) 241. p.

52 OeStA KA Pers CL Kav 594 Husarenregiment Nr. 12., 1848. és AT-OeStA KA Matr HR Traunungsbuch des Husarenregiments Nr. 12. I. Band. 1816–1862.

53 United States Census, 1860 Illinois, Adams, 2nd Ward of Quincy City. = <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9YBT-QLN?i=45> (Megtekintve: 2024. április 29.) Frankot kivéve, aki a St. Louis-i Bellefontaine temetőben nyugszik, a család valamennyi tagja (Hollán Hugóval együtt) a Woodland temetőben, Quincyben van eltemetve.

hagyomány szerint a legkitűnőbb növények képviselték az osztályt a parancsnokaik felé.⁵⁷ Hollán a hadmérnöki pályát választva testvéreivel szemben potenciálisan gyorsabb előmenetelnek nézett elé. Mivel katonai akadémián végzett hivatásos tisztként, így 1844-ben már alhadnagyi rangban léphetett a hadsereg kötelékébe, melyre, mint korábban láthattuk, testvéreinek hosszú évekig kellett várniuk. Ezt követően még egy évet Bécsben töltött, mivel hadmérnöként további egyéves kurzust kellett elvégeznie.⁵⁸

Ennek befejezése után első szolgálati helye Komáromba vezetett, ahol közel másfél évet töltött el, majd a lengyeli (ma: Lviv, Ukrajna) kerületi műszaki és erősítési igazgatósághoz került, ahol a forradalom kitörése is érte. Komáromban a monostori erőd munkálataiban, Lengyelben pedig az erőd megerősítésében vett részt, mely során kiemelkedő képességei nem maradtak rejtve. Ennek köszönhetően 1847. augusztus 20-án már főhadnagyi rangot kapott, személyi lapján pedig külön kiemelték tehetségét, valamint úgy jellemezték, mint aki „jó elméleti ismeretekkel rendelkezik, és ügyesnek bizonyul a helyszínrajzok és a különféle építési tervek rögzítésében, szintezésében és rajzolásában, láthatóan jeleskedik az előzetes költségfelmérések elkészítésében, és dicsérendő az építési munkák irányításában szerzett széleskörű tapasztalata”.⁵⁹

Hollán számára minden adott volt, hogy fényes katonai pályát fusson be a cs. kir. hadseregben, hiszen tehetsége mellett erre alkata is predesztinálta: vidám, nyitott, jóindulatú, lelkes és elkötelezett, a civilekkel illedelmes, a feletteseivel tiszteletudó, a bajtársakkal szemben barátságos, a beosztottjaival pedig kellően szigorú volt a jellemzése

szerint. Az 1848-as események viszont testvéreikhez hasonlóan őt is választás elé állították. Gusztávhoz és Hugóhoz képest azonban egy harmadik utat járt be: 1848. június 19-én ugyanis saját kérésére áthelyezték a Kassán (ma: Košice, Szlovákia) éppen szervezés alatt álló 9. honvédszászlóaljhoz, egyben előléptették századossá. Így törvényes úton került a magyar honvédség állományába.

A később híressé vált vörössipkásokkal először a délvidéki harcokban vett részt, ahová alakulatával 1848 augusztusában vonult le Kassáról. Megérkezésüket követően Fehértemplom (ma: Bela Crkva, Szerbia) védelmében vettek részt, mely ellen több szerb támadás is indult augusztus végén. Ezt követően szeptemberben Hollán Szenttamás (ma: Srbobran, Szerbia) elleni hadműveletekben tüntette ki magát, majd Verbasz (ma: Vrbas, Szerbia) környéki erősítési munkálatokat irányította. Utóbbi már mint mérnökari százados vezette. Mivel hadmérnöki tudására a honvédségnek nagyobb szüksége volt, ezért a mérnökkarba helyezték át és októberben a Bánsági Hadtest vezérkari őrnagyává léptették elő. Végül 1848. november 21-én Kossuth a kulcsfontosságú Pétervárad (ma: Petrovaradin, Szerbia) erősítési igazgatójának nevezte ki, ahol – bár többször kérte visszahelyezését a frontra – egészen a szabadságharc leveréséig szolgált.⁶⁰

Hollán Péterváradon nemcsak az erőd megerősítésében és megvédésében játszott kulcsszerepet (a nyár folyamán több kitörésben is részt vett), de 1849 első hónapjaiban fontos szerepe volt abban, hogy az ingadozó tisztikar ne adja át a várat a császáriaknak. Ennek részeként alelnöke volt a Várvédelmi Bizottmánynak, mely több császárhű tisztet is eltávolított a pozíciójából.⁶¹ Tevékenységéért Hollánt 1849. február 12-én alezre-

57 Gatti, 1901. 566. p.

58 Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums. Wien, 1845. 434 p.

59 OeStA KA Pers CL Genie 50. Nr. 557.

60 Balla–Padányi, 2021. 33–35. p.

dessé, július 1-én pedig ezredessé léptették elő, április 28-án pedig a Magyar Katonai Erdemrend III. osztályával tüntették ki.⁶²

Péterváradot (Komáromhoz hasonlóan) egészen a világosi fegyverletételig sem sikerült bevennie a császári csapatoknak, így tárgyalások indultak a vár feladásáról, melyet Hollán vezetett. Ennek eredményeképpen sikerült elérni, hogy szeptember 7-én teljes körű amnesztia mellett adják fel az erődöt. Hollánt ennek megfelelően 1848–49-es tevékenysége miatt nem vonták felelősségre és szabadon hazatérhetett Szombathelyre, ahová már november 15-én meg is érkezett.⁶³ Végül a vasi megyeszékhelyt jelölték ki állandó tartózkodási helyül és megfigyelés alá helyezték, 1850 márciusában pedig lényegében internálták: ettől kezdve csak külön engedéllyel hagyhatta el a várost. Itt érdemes kitérni arra a szakirodalomban elterjedt (és valószínűleg a Szinnyei-féle életrajzból származó), feltehetően téves adatra, miszerint 1851 végén és 1852 elején egy ismeretlen feljelentés nyomán néhány hónapra börtönbe zárták Bécsben. Ennek forrását nem ismerjük, azonban ez alighanem soha nem történt meg. Erre utal, hogy a nyilvántartási lapján – melyre például valamennyi utazási kérelme felkerült – letartóztatásának semmi nyoma nincs. Az internálást végül 1853-ban szüntették meg, ettől kezdve újra szabadon mozoghatott.⁶⁴

Hollán Szombathelyen magánmérnökként tevékenykedett: földmérő és tagosítási munkákat végzett, valamint alagsóvezéssel és műszaki talajjavítással foglalkozott Széchenyi Pál birtokán. Emellett az 1850-es évek közepétől aktívan foglalkozott Ma-

gyarország vasúthálózatának fejlesztésével és fontos szerepet játszott a Dunántúl vasútfejlesztésében: 1861-ben a Déli Vasúttársaság tagja lett mint magyarországi állandó képviselő. Ekkor költözött el Szombathelyről és vált állandó lakhelyévé Pest-Buda. 1866-ban kezdeményezésére alakult meg a Magyar Mérnök Egylet (1871-től Magyar Mérnök-és Építész-Egylet), melynek tiszteletbeli és választmányi tagja is volt. Hollán mérnökként nemcsak gyakorlati, de elméleti szinten is komoly tevékenységet fejtett ki.

1854-ben jelent meg A *mértan alapvonalai tudományosan rendszeresítve* című műve, mely elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia Marczibányi-díját. A vasútfejlesztéssel kapcsolatban több munkája is napvilágot látott, így 1856-ban *Magyarország vasúthálózatának rendszere és a Das künftige Eisenbahn-System für Ungarn und Siebenbürgen in seinen Beziehungen zum Welt-handel und den inneren Verkehr*, majd 1864-ben a *Magyarország forgalmi szükségletei s a vasutügyek újabb kifejlődése*, illetve az *Az olcsó vasutakról* című munkája. Munkássága elismeréseként az akadémia 1858. december 15-i ülésén megválasztotta az V. Matematikai és Természettudományi Osztály levelező tagjává, majd 1861. december 15-én rendes tagjává.⁶⁵

Hollán ebben az időszakban meg is házasodott. 1854-ben a Dunántúl egyik jelentős családjának lányát, Békássy Antóniát vette el. A házaspárnak nem született gyermeke. Szintén az 1850-es évek végétől a politikában is egyre aktívabb szerepet játszott. Bekerült Széchenyi bizalmi körébe és névtelenül egy röpiratot is megjelentetett *Zur ungarischen Frage: eine Denkschrift von einem ungaris-*

61 Csikány Tamás: Pétervárad, a Duna Gibraltárja. = Életünk, 1998. Különszám, 618–624. p.

62 Bona Gábor: Tábormokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Miskolc, 2015. 173. p.

63 MNL OL P 1862-2-53. 293. f. Sibrik család levéltára. Hollán Adolf Sibrik II. Sándorhoz írt levelei. 1849. november 25.

64 MNL OL D299. A Bach-korszakban politikai szempontból rendőri megfigyelés alatt állt gyanús személyek nyilvántartási lapjai. 5. doboz. 219. Hollán Ernő.

65 Balla–Padányi, 2021. 37–41. p.

chen Patrioten címmel.⁶⁶ A neoabszolutizmus bukását követően az 1861-es országgyűlési választásokon a kőszegi kerületben indult és meg is választották képviselőnek. A mandátumáról azonban lemondott, mivel a választások erőszakba torkolltak.⁶⁷ 1865-ben a Deák párt színeiben immár a felsőőri kerületben választották képviselővé: ezt a kerületet egészen 1875-ig meg is tartotta. Hollán fontos szerepet játszott a kiegyezés előkészítésében, hiszen nemcsak a 67-es, de a 15-ös bizottságnak is tagja volt, mint katonai szakértő. A kiegyezési törvény katonaságra vonatkozó paragrafusainak végleges megszövegezése ennek köszönhetően első sorban az ő nevéhez fűződik.⁶⁸

Az Andrássy kormány 1867. évi megalkadását követően a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztérium (1867–1870), majd a Honvédelmi Minisztérium (1870–1872) államtitkára volt. Előbbi pozíciójában első sorban a magyar vasútfejlesztés tekintetében alkotott maradandót, míg honvédelmi államtitkárként kulcsszerepet játszott az újonnan létrejövő m. kir. honvédség megszervezésében és a Ludovika Akadémia felállításában. Andrássy Gyula 1871. évi leköszönését követően felmerült, hogy az újonnan megalakuló Lónyay-kormányban megkapja a honvédelmi tárcát is, erre azonban végül nem került sor, azt a miniszterelnök (elődjéhez hasonlóan) magának tartotta fenn. Államtitkári tevékenységéért az uralkodó 1870-ben a Lipót rend lovagkeresztjével, 1872-ben pedig parancsnoki keresztjével tüntette ki.⁶⁹

66 Kónyi Manó: Gróf Széchenyi István levelei Hollán Ernőhöz. = Budapesti Szemle, 1899. 161–184. p.

67 Söptei Imre: A kőszegi Fő tér mint a választási harcok színtere 1861 és 1908 között. = Archivum Comitatus Castriferrei I. Előadások Vas megye történetéről IV. Szerk.: Mayer László és Tilcsik György. Szombathely, 2004. 439–440. p.

68 Balla–Padányi, 2021. 38. p.

69 Balla–Padányi, 2021. 39–41 p.

Hollán 1872-ben a Lónyay-kormány megbukásával együtt köszönt le az államtitkári posztjáról, de mint képviselő továbbra is az országgyűlés tagja maradt, sőt 1874-ben beválasztották a véderőbizottságba és a delegációba is. Politikai pályafutása 1876 januárjában ért véget, mikor az uralkodó kinevezte a székesfehérvári honvédkerület parancsnokának. Hollán egyébként már megalakulásától kezdve tagja volt a m. kir. honvédségnek: 1869-ben mint szolgálaton kívüli honvéd ezredes, 1875-től pedig mint vezérőrnagy.⁷⁰ Miután visszalépett az aktív szolgálatba, tizenkét évig volt honvédkerületi parancsnok, 1881-től már altábornagyi rangban. Végül 1888 januárjában helyezték nyugállományba saját kérésére, de ekkor fél éve már betegszabadságon volt.⁷¹

Hollán katonaként a magyar hadtudomány területén is jelentős tevékenységet fejtett ki. Komoly szerepet játszott az MTA Hadtudományi Bizottságának megalakításában 1883-ban. Ez a III. Matematikai és Természettudományi Osztályának a keretében jött létre, és Hollán volt az első elnöke. Elnöki tevékenységének köszönhetően állandó delegáció kezdett működni a Kriegersarchivban, ösztöndíjakkal segítették a hadtörténeti kutatásokat, több forráskiadvány is napvilágot látott, valamint 1888-ban útnak indult a *Hadtörténelmi Közlemények*. Kezdeményezte egy Magyar Hadtörténeti Könyvtárnak és egy Múzeumnak a megalapítását, bár ezek ekkor még nem valósulhattak meg.⁷²

Miután Hollán Ernő nyugdíjba vonult, feleségével Pestre költözött és visszatért a politikába, hiszen az uralkodó jóvoltából a főrendiház örökös tagja lett. Testvérei közül utolsóként hunyt el 1900. május 28-án. Feleségével, aki hat évvel élte túl, a Veszprém megyei Békáson, a Békássy család sírkápolnájában nyugszanak.

70 OeStA KA Pers Quall HR Ernst Hollan.

71 Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár, Tiszti személyügyi iratok 1890/3205.

72 Ács, 2000. 117–120. p.